

Πρόλογος

Ο εορτασμός των διακοσίων χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης το 1821 αποτέλεσε ισχυρό κίνητρο για την εκπόνηση εργασιών και τη δημοσίευση σημαντικού αριθμού άρθρων και βιβλίων που αναφέρονται και προσπαθούν να διαφωτίσουν διάφορα γεγονότα γύρω από αυτήν, αλλά και τις επιπτώσεις τους. Αρκετές από αυτές τις προσπάθειες συμπληρώνουν ή και τροποποιούν πλευρές των αφηγήσεων γύρω από αυτήν, ενώ άλλες αποπειρώνται να ερμηνεύσουν το τώρα και τη διεθνή θέση του ελληνικού κράτους με αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά και τους πρωταγωνιστές της. Πολλές μελέτες, επίσης, εστιάζουν στον τρόπο που οι πρωταγωνιστές, αλλά και οι άμεσα ενδιαφερόμενες μεγάλες δυνάμεις της εποχής, κατασκεύασαν και θεμελίωσαν την ταυτότητα και τη θέση του νεοελληνικού κράτους. Έτσι ερωτήματα που περιστρέφονται γύρω από την κοινωνική διαστρωμάτωση και τον ρόλο των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων και πολιτικών ομάδων στη διεξαγωγή και το αποτέλεσμα της Επανάστασης, το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης και ο ρόλος των ισχυρών καπιταλιστικών δυνάμεων της εποχής, το περιεχόμενο και ο χαρακτήρας της εθνικής συνείδησης, αλλά και τη σχέση των ελληνικών κοινοτήτων με το κυρίαρχο οθωμανικό σύστημα, αποτελούν κεντρικές παραμέτρους των αφηγήσεων για την ελληνική εθνική επανάσταση και την κληρονομιά που αυτή άφησε στο σημερινό ελληνικό κράτος.

Αυτή η συζήτηση είναι όσο ποτέ άλλοτε επίκαιρη σήμερα που οι εθνικές ταυτότητες και τα έθνη-κράτη εμφανίζονται ως ρευστές πολιτικές και κοινωνικές οντότητες καθώς διέρχονται από μια νέα μεταβατική κατάσταση υπό την επίδραση του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού και της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης. Οι παραπάνω εξελίξεις εγείρουν ξανά υπαρξιακού τύπου αμφισβητήσεις και ενεργοποιούνται διεργασίες κοινωνικών και πολιτικών διαπραγματεύσεων και αντιπαραθέσεις για τα χαρακτηριστικά και τα όρια των εθνικών κρατών και των πληθυσμών με τους οποίους ταυτίζονται.

Καθώς οι διεθνείς γεωπολιτικές σταθερές ρευστοποιούνται και μετατοπίζονται προς την αναδιάταξη των διεθνών ισορροπιών, τα παραπάνω ζητήματα δεν είναι μόνο ιστορικές αφηγήσεις για το μακρινό παρελθόν, αλλά αποτελούν συστατικό στοιχείο της ισχύος των κρατών και συμβάλλουν όχι

μόνο στην κατανόηση του σήμερα αλλά πολύ περισσότερο στη διαμόρφωση των πολιτικών για το αύριο.

Ειδικότερα στην περιοχή μας, την Ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια όπου ανήκει γεωγραφικά –και όχι μόνο– το νεοελληνικό κράτος, κατά τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες σημειώθηκαν τεκτονικές μεταβολές που επηρέασαν και θα εξακολουθήσουν να επηρεάζουν το πεδίο μέσα στο οποίο πορεύεται η ελληνική πολιτεία: Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και λίγο αργότερα της Γιουγκοσλαβίας και η ανάδειξη νέων κρατών στη γειτονιά μας. Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή (Νομισματική) Ένωση και το καθεστώς διαρκούς λιτότητας και υποτέλειας που επέβαλε η γερμανική ηγεμονία σ' αυτήν. Η Αραβική Άνοιξη και οι πόλεμοι στη Συρία, τη Λιβύη και πέριξ της Κασπίας και της Μαύρης Θάλασσας. Η μετατόπιση των διεθνών προτεραιοτήτων των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου προς τον Ειρηνικό. Αυτές και άλλες μικρότερης σημασίας ανακατατάξεις άλλαξαν και εξακολουθούν να μεταβάλλουν το περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται και αγωνίζεται να ευημερήσει το ελληνικό έθνος-κράτος. Υπό αυτές τις συνθήκες, τα θεμελιώδη ερωτήματα που απασχολούσαν τους συντελεστές θεμελίωσης του νεοελληνικού κράτους και των χαρακτηριστικών του επανέρχονται με δριμύτητα και θέτουν αμείλικτα διλήμματα στην πολιτική ατζέντα.

Γιατί οι άρχουσες τάξεις της Ελλάδας δεν αντιστέκονται στην εξάρτηση και την υποτέλεια που επιβάλλουν οι δανειστές του ελληνικού κράτους; Ποιες είναι οι ρίζες και τα θεμέλια αυτής της εξάρτησης και τι περιθώρια υπάρχουν για την ενίσχυση της εθνικής ανεξαρτησίας; Ποια είναι τα κρίσιμα στοιχεία που πρέπει να περιλαμβάνει ένα σχέδιο αποτροπής του τουρκικού επεκτατισμού έναντι της Ελλάδας και της Κύπρου; Πώς επιδρά η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση στη σύσταση συμμαχιών και τις δυνατότητες του ελληνικού κράτους να αντιμετωπίσει ενδεχόμενη τουρκική επίθεση; Αυτά και άλλα παρόμοια ερωτήματα απασχολούν τον Βασίλη Κ. Φούσκα στο παρόν βιβλίο που προσπαθεί να τα απαντήσει συνδυάζοντας την ιστορική προσέγγιση με τις σύγχρονες θεωρίες για τις διεθνείς σχέσεις και την ταξική ανάλυση της γεωπολιτικής.

Το βιβλίο φαινομενικά αποτελείται –εκτός από την εισαγωγή και τον επίλογο– από τέσσερα ετεροβαρή δοκίμια των οποίων οι τίτλοι προϊδεάζουν τον αναγνώστη να τα αντιμετωπίσει ως ανεξάρτητα μεταξύ τους. Ωστόσο, η προσεκτική τους ανάγνωση αποκαλύπτει ότι ακολουθούν μια κοινή προβληματική και περιστρέφονται γύρω από το ίδιο θέμα. Αν και κάθε ένα από αυτά τα δοκίμια αναφέρεται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και

θεματικές της νεοελληνικής ιστορίας, όλα τα κεφάλαια περιστρέφονται γύρω από το ίδιο υπαρξιακό ερώτημα. Κεντρική γραμμή που διαπερνά από την αρχή μέχρι το τέλος τον προβληματισμό του συγγραφέα είναι οι δυνατότητες αξιοποίησης της γεωπολιτικής δυναμικής της χώρας και ο προσδιορισμός των φορέων που θα ηγηθούν ενός σχεδίου ευόδωσης των επιδιώξεων του 1821, δηλαδή της εθνικής και κοινωνικής απελευθέρωσης. Για να απαντήσει σε αυτό το θεμελιώδες για τον ελληνισμό ζήτημα, ο Βασίλης Φούσκας αναζητά «στα σημάδια της γέννας» τη σημερινή θέση της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας και των άλλων ισχυρών δυνάμεων, όπως είναι η Γερμανία, οι ΗΠΑ, η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Σ' αυτή του την αγωνία εξετάζει κριτικά τις απαντήσεις που δόθηκαν μέχρι σήμερα και επανατοποθετεί τις απόψεις που κατά περιόδους εξέφρασε η αριστερή διάνοηση για τον χαρακτήρα του νεοελληνικού κράτους και των μερίδων της αστικής τάξης που ηγεμονεύουν και καθοδηγούν τις πολιτικές του στο μικροσκόπιο των ευρημάτων της εμπεριστατωμένης ιστορικής έρευνας.

Στο πρώτο και το δεύτερο δοκίμιο ο συγγραφέας αμφισβητεί και στη συνέχεια αποδομεί το επιχείρημα ορισμένων διανοητών της ελληνικής αριστεράς που υποστηρίζουν ότι πρωταγωνιστής της Επανάστασης του 1821 ήταν η νεοφυής ελληνική αστική τάξη, καθώς και την άποψη ότι το νεοελληνικό κράτος εξελίχθηκε πολύ γρήγορα σε ένα ιμπεριαλιστικό κράτος με ιδεολογικό οπλοστάσιο τη «Μεγάλη Ιδέα». Εντάσσει αυτή την προβληματική στην ευρωκεντρική ανάλυση και ερμηνεία των εθνικών κρατών και τη γραμμική αντίληψη για την ιστορία που διαπερνά απόψεις όπως αυτές που εκφράζει ο μοντερνισμός.

Συνδυάζοντας αρμονικά θεωρητικές παραδοχές και έννοιες που προέρχονται από διαφορετικά επιστημονικά παραδείγματα όπως είναι αυτά του μοντερνισμού και του εθνοσυμβολισμού, του νεομαρξισμού και του βεμπεριανισμού, χρησιμοποιεί ζεύγη διαλεκτικών σχέσεων και εννοιών που επιτρέπουν την αποφυγή του αναγωγισμού και των μονιστικών ερμηνειών χωρίς να οδηγείται σε εκλεκτικισμό. Έτσι έναντι στο επιχείρημα της ασυνέχειας του έθνους-κράτους που διατύπωσαν οι μοντερνιστές αλλά και αυτό της αρχέγονης συνέχειας που υποστηρίζουν οι εθνο-συμβολιστές, επιλέγει τη διαλεκτική του σχήματος συνέχεια/ασυνέχεια. Έναντι όσων θεωρούν ότι οι εσωτερικές διεργασίες και δυναμικές καθορίζουν τις εξελίξεις και τα αποτελέσματα των πολιτικών των εθνικών κρατών προτείνει τη διαλεκτική επίδραση εσωτερικών διεργασιών και δομών που οριοθετούνται και πλαισιώνονται από εξωτερικούς δομικούς και ιστορικούς περιορισμούς. Αντί

της μονομερούς εμμονής στις εσωτερικές αδυναμίες που εμποδίζουν την εξίσωση της Ελλάδας με τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, προτείνει την προβληματική της εξάρτησης και των ασύμμετρων διεθνών σχέσεων. Απέναντι στη μονομερή κατανόηση του διεθνούς καταμερισμού εργασίας με αποκλειστικά οικονομικούς όρους, προτείνει τον οργανικό τους εμπλουτισμό με τις προβληματικές που θέτει ο συνδυασμός εννοιών όπως είναι η ηγεμονία και η ισχύς.

Στο παρόν βιβλίο ο συγγραφέας επιχειρηματολογεί υπέρ της άποψης ότι βασική πηγή των αδυναμιών και της εξάρτησης του νεοελληνικού κράτους είναι ο χαρακτήρας της άρχουσας αστικής τάξης και ο τρόπος με τον οποίο τα συμφέροντά της εντάσσονται στις γεωπολιτικές στρατηγικές των μεγάλων δυνάμεων. Στο ίδιο μήκος κύματος με τον Κωνσταντίνο Τσουκαλά, τον Νίκο Σβορώνο και νεότερους ιστορικούς, υποστηρίζει και τεκμηριώνει ότι από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι σήμερα (με μικρά ιστορικά διαλείμματα, όπως για παράδειγμα στον Μεσοπόλεμο), το άρχον αστικό μπλοκ ηγεμονεύεται από τους κομπραδόρους-μεταπράτες που λειτουργούν ως εκπρόσωποι ξένων οικονομικών συμφερόντων από τα οποία αντλούν τη δυνατότητα κερδοφορίας και την οικονομική και πολιτική επικράτησή τους στον ελλαδικό χώρο. Ακόμα, θεωρεί το εφοπλιστικό κεφάλαιο ως πάρα πολύ σημαντικό που δίνει κατεύθυνση στις πολιτικές ελίτ της χώρας, αλλά που είναι καταχωρημένο μέσα σ' ένα παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας που κυριαρχείται απ' τις ΗΠΑ. Συνεπώς, δεν επιδιώκουν τη ρήξη με τα κέντρα δυνάστευσης του ελληνικού λαού διότι χωρίς τη δική τους υποστήριξη δεν θα μπορούσαν να επιβιώσουν και να αναπαραχθούν.

Το νεοελληνικό κράτος δεν είναι δημιούργημα των Ελλήνων αστών, ούτε η εθνική συνείδηση αποτελεί δική τους φαντασική κατασκευή. Κατά τον συγγραφέα, η ελληνική εθνική συνείδηση ανάγεται στις εθνοτικές ομάδες που οριοθετήθηκαν και διατηρήθηκαν από το οθωμανικό διοικητικό σύστημα των millet ενώ τροφοδοτήθηκαν από την ιδιαίτερη σχέση της ελληνικής γλώσσας με το εμπόριο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο ρόλος της γεωπολιτικής και της αναδιάταξης ισχύος των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων είναι καθοριστικός σ' αυτό το σημείο. Όχι μόνο επειδή δεν επέτρεψαν την κατάπιξη της ελληνικής επανάστασης, όπως είχε γίνει κατά το παρελθόν, αλλά επειδή επιδιώκοντας να δημιουργήσουν ένα ισχυρό ανάχωμα στην επέκταση της Ρωσίας προς τη Μεσόγειο επέβαλαν τους όρους ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους σε άμεση συνάρτηση με τα δικά τους συμφέροντα στην Ανατολική Μεσόγειο. Πρόκειται για διπλή εξάρτη-

ση από τις μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις της Ευρώπης και, μετά το 1944, τις ΗΠΑ που επιβλήθηκε και αναπαράγεται, αφενός, μέσω δυσβάστακτων δανείων και, αφετέρου, μέσω της στρατιωτικής υποστήριξης/κηδεμονίας. Αυτή η διπλή εξάρτηση, όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο Βασίλης Φούσκας ακολουθεί το ελληνικό κράτος από την ίδρυσή του και μέχρι σήμερα και αναπαράγει την κυριαρχία των μεσαζόντων του διεθνούς κεφαλαίου που ηγεμονεύουν και κυβερνούν την ελληνική πολιτεία. Παράλληλα, η δογματική προσήλωσή τους στα ευρωατλαντικά καπιταλιστικά κέντρα εμποδίζει τη συγκρότηση πολυμερών συμμαχιών και δεν επιτρέπει την ανάπτυξη μιας ανεξάρτητης εθνικής στρατηγικής απέναντι στον τούρκικο επεκτατισμό προς το Αιγαίο και την Κύπρο.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ένα σχέδιο εθνικής ανεξαρτησίας συνδέεται αναπόφευκτα με το αίτημα της κοινωνικής απελευθέρωσης και προϋποθέτει τη δημιουργία ενός εναλλακτικού ιστορικού μπλοκ που θα στηρίζεται στις λαϊκές τάξεις και θα καθοδηγείται από ένα κόμμα με σοσιαλιστικό προσανατολισμό. Η ελληνική αριστερά, όμως, θα πρέπει να ξεπεράσει την αδυναμία της να κατανοήσει τον εξαρτημένο/δυναστευόμενο χαρακτήρα του ελληνικού καπιταλισμού, και να διαγνώσει την στρατηγική σημασία ενός καλά επεξεργασμένου εθνικού σχεδίου αποτροπής της επέκτασης του Τούρκικου Περιφερειακού Ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια. Επειδή, όμως, οι δομικοί/ιστορικοί περιορισμοί που περικλείουν το ελληνικό κράτος είναι βαθιά θεμελιωμένοι, δεν είναι εφικτό να ξεπεραστούν άμεσα και ταυτόχρονα όλοι. Η μόνη ρεαλιστική επιλογή είναι να υιοθετηθεί μια μακροπρόθεσμη στρατηγική διεύρυνσης της ισχύος κατά το πρότυπο αυτής που ακολούθησε ο Λένιν στη διάρκεια και κατά τα πρώτα χρόνια της Οκτωβριανής Επανάστασης. Σ' αυτό το σημείο ο Βασίλης Φούσκας επικαλείται τα ευρήματα ιστορικών μελετών που είναι άγνωστες στο ελληνικό κοινό και δείχνουν ότι οι προσωρινοί συμβιβασμοί είναι θεμιτοί όταν εντάσσονται σε ένα ευρύτερο σχέδιο «ανασύνταξης» και διεύρυνσης της (οικονομικής και πολιτικο-αμυντικής) ισχύος, αλλά χωρίς αυτή την προϋπόθεση οδηγούν στην υποτέλεια, όπως έγινε αρκετές φορές στη διάρκεια ζωής του νεοελληνικού κράτους και επαναλήφθηκε πρόσφατα με τα τρία μνημόνια που υπέγραψαν οι ελληνικές κυβερνήσεις από το 2011 έως και το 2015.

Τα μνημόνια αποφυγής της χρεωκοπίας του ελληνικού κράτους και οι πολιτικές που ακολούθησαν για την εφαρμογή των προβλέψεών τους εμπάθνησαν την εξάρτηση της ελληνικής πολιτείας από τον σκληρό πυρήνα

της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης, περιόρισαν σημαντικά την εθνική ισχύ και διευκόλυναν την επέκταση της γερμανικής και τούρκικης ηγεμονίας στα Βαλκάνια.

Όπως δείχνει ο Βασίλης Φούσκας στο τρίτο δοκίμιο του παρόντος τόμου, κατά την τελευταία δεκαετία η Ελλάδα απώλεσε σημαντικά κεφάλαια, πληθυσμιακό δυναμικό, πατριωτική (εθνική) συνείδηση και γεωπολιτική δυναμική. Αντίθετα, η Τουρκία, με την οποία διαχρονικά η σχέση είναι εχθρική, οικοδόμησε σταδιακά μια ισχυρή, εθνικά «γειωμένη» αστική τάξη που έχει υπερσυσσώρευση κεφαλαίων και ισχύος και επιδιώκει την εξαγωγή τους. Τα στοιχεία που παρουσιάζει ο συγγραφέας για την τούρκικη οικονομία τεκμηριώνουν επαρκώς ότι –στη βάση ενός εθνικού σχεδίου που υπηρετήθηκε αδιάλειπτα από όλες τις πολιτικές δυνάμεις της γειτονικής χώρας από το 1980 μέχρι σήμερα– η Τουρκία αναβαθμίστηκε σε μια ισχυρή περιφερειακή ιμπεριαλιστική δύναμη που εξάγει ισχύ και κεφάλαια στα πρώην οθωμανικά εδάφη των Βαλκανίων, της Ευρασίας και της βόρειας Αφρικής.

Ο τούρκικος επεκτατισμός δεν είναι ένα συγκυριακό φαινόμενο που μπορεί να αντιμετωπιστεί με όρους πολιτικών ή/και ανθρώπινων δικαιωμάτων, όπως επιλέγουν να κάνουν οι πολιτικές ελίτ στην Ελλάδα και την Κύπρο. Είναι δομικό στοιχείο της τουρκικής υψηλής στρατηγικής που, όπως αναφέρεται στο τέταρτο δοκίμιο, αποτυπώνεται ξεκάθαρα στη φράση του Αχμέτ Νταβούτογλου ότι *«η Τουρκία δεν έχει πολιτικά αλλά γεωπολιτικά σύνορα»*.

Στη βάση αυτών των εσωτερικών και εξωτερικών δομικών περιορισμών, η αποτροπή του τούρκικου επεκτατισμού στο Αιγαίο και την Κύπρο, κατά τον Βασίλη Φούσκα, προϋποθέτει ένα σχέδιο «μαζικού πρώτου πλήγματος» που δεν μπορεί να συνταχθεί, πολύ περισσότερο να εφαρμοστεί από το κυρίαρχο μπλοκ εξουσίας στην Ελλάδα. Απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό είναι, αφενός, η σταδιακή διεύρυνση της εθνικής ισχύος με προσεκτική και θεμελιωμένη στο λαϊκό συμφέρον μετατόπιση των ορίων που θέτουν οι δομικοί/ιστορικοί περιορισμοί της εξάρτησης και υποτέλειας και, αφετέρου, η συγκρότηση ενός εναλλακτικού ηγεμονικού ρεύματος που δεν θα καθοδηγείται από τις μεταπρατικές αστικές μερίδες (έμποροι, χρηματιστές, κατασκευαστές/εργολάβοι) και τους εφοπλιστές, αλλά θα στηρίζεται σε μια πλατιά λαϊκή συμμαχία των εργατικών και των μικρομεσαίων βιοτεχνικών και βιομηχανικών στρωμάτων προσανατολισμένων σε βιομηχανίες τεχνολογιών αιχμής.

Τα τέσσερα δοκίμια που περιέχει το παρόν βιβλίο δεν εξαντλούν τις θεματικές ούτε και τα επιχειρήματα για τις συνθήκες και τις πολιτικές επιλογές που μπορούν να συμβάλουν στην επιβίωση του ελληνισμού και την ενίσχυση της θέσης του στον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Η συνεισφορά τους έγκειται κυρίως στο ότι προτείνουν μια νέα οπτική κατανόηση της θέσης της Ελλάδας και της Κυπριακής Δημοκρατίας, των κινδύνων που αντιμετωπίζουν και των εναλλακτικών επιλογών που έχουν οι πολιτικές δυνάμεις που εκφράζουν και υποστηρίζουν τις λαϊκές τάξεις για την ευόδωση ενός σχεδίου εθνικής ανεξαρτησίας και κοινωνικής απελευθέρωσης.

Με την έκδοσή τους ανοίγει ένας κύκλος συζητήσεων στην σοσιαλιστική διάνοηση και τις πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς, που εκτός από τις αντιπαραθέσεις που θα προκαλέσει νομίζω ότι θα συμβάλει στο να ξεπεραστούν χρόνια στερεότυπα και προκαταλήψεις προκειμένου να γίνει ένα βήμα μπροστά προς τη θεμελίωση και την ηγεμονία της σοσιαλιστικής προοπτικής σε μια εποχή δραματικής κρίσης για τη χώρα μας, την Ευρώπη και το κόσμο.

Κώστας Δημουλάς
Πάντειο Πανεπιστήμιο
Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών